

*Ανεχώρησαν κωπηλατούντες, σεμνοπρεπείς και σιωπηλοί
ότι είχον πράξει εις το ακέραιον το καθήκον των
(Κάβος του Αγίου Αγγέλου, σελ. 592).*

«Ιστορικό μυθιστόρημα», χαρακτηρίζει η ίδια η συγγραφέας το βιβλίο της. Ο κριτικός της λογοτεχνίας – που, βέβαια, δεν είμαι – πιθανόν να σταθεί στον χαρακτηρισμό του μυθιστορήματος και στον προβληματισμό της άνθησης του είδους τα τελευταία χρόνια: στην αναζήτηση απαντήσεων ακόμη και στην αιτιολόγηση της ανταπόκρισης που βρίσκει το είδος του λογοτεχνικού αυτού λόγου στο αναγνωστικό κοινό. Θα μπορούσε επίσης να επιχειρηθεί μία συγκριτική μελέτη των πολλών μυθιστορημάτων που έχουν κυκλοφορήσει τα τελευταία χρόνια, από έλληνες και ξένους συγγραφείς, για τον Λεωνίδα και τους τριακοσίους και για την πόλη της Σπάρτης γενικότερα.

Ομολογώ ότι αυτή στάθηκε και η δική μου αφετηρία πριν ανοίξω το βιβλίο: υπολογίζοντας ότι με τον τρόπο αυτό θα εμπλουτιστεί η ανάγνωση και ότι *H θυσία* θα λάβει τη θέση της σε μία προσωπική κατάταξη των βιβλίων με το ίδιο θέμα.

Από τις πρώτες κιόλας σελίδες του βιβλίου ξέχασα τις προθέσεις μου, αφέθηκα στη χαρά και στη γοητεία του λόγου. Η απόλαυση ήταν πλέρια και από μόνη της δικαίωνε το συγγραφικό εγχείρημα και απαντούσε σε προ της ανάγνωσης ερευνητικές κατευθύνσεις.

Την ταυτότητα του αφηγητή (η αφήγηση γίνεται στο πρώτο πρόσωπο του ενικού αριθμού) την μαντεύει ο αναγνώστης από την πρώτη γραμμή και δεν εκπλήσσεται, όταν επιβεβαιώνεται στις πρώτες σελίδες ότι εκείνος που αφηγείται είναι ο Λεωνίδας, ο βασιλιάς της Σπάρτης. Η προσωπική του ζωή, άρρηκτα δεμένη με τη ζωή της πόλης του, ξετυλίγεται στην πρωτοπρόσωπη αφήγηση, στις 373 σελίδες, του μονολόγου του.

Λόγος διαμορφωμένος από τη συναισθηματική φόρτιση του ήρωα που άλλοτε απλώνεται σε μια ρυθμική ανάσα, άλλοτε συρρικνώνεται σε μια σύντομη εκπνοή, με μικρές σε έκταση προτάσεις: πολλές φορές μια λέξη αποτελεί πρόταση, χωρίς ως προς το νόημα να είναι ελλιπής: λόγος κοφτός, δωρικός.

Ο αναγνώστης που αγαπά την περιπλάνηση θα απολαύσει μέσα από την αφήγηση μυρουδιές και γεύσεις, θα δει, θα ακούσει, θα αγγίξει ό,τι είναι απολησμονημένο και θα δυνηθεί να το βιώσει ακόμη και εάν δεν το έχει γνωρίσει. Γιατί η Ελένη Σαραντίτη με τη μαεστρία της καταφέρνει να αφυπνίσει το συλλογικό υποσυνείδητο και να υποχρεώσει τον αναγνώστη να θυμηθεί ό,τι κάπου και κάποτε είχε γνωρίσει.

Παιχνίδια με λέξεις αποξεχασμένες, παιχνίδια με ομόηχα, ομόρριζα, αντίθετα, σύνθετα που η ελληνική γλώσσα, όταν την γνωρίζεις καλά – που σημαίνει όταν την αγαπάς –, μπορεί να αποδώσει.

Πτυχές, αποξεχασμένες από το καταναλωτικό, υλιστικό και ανιστόριτο παρόν μας. Θα μπορούσε το βιβλίο να αποτελεί εγχειρίδιο ιστορίας. Οι ιστορικές αναδρομές

ξεδιπλώνονται με το πάθος μιας καρδιάς που φαίνεται να αισθάνεται ως χρέος της να τις καταγράψει, αλλά ταυτόχρονα και χρέος της να μην παρεκκλίνει η ίδια από ό,τι οι αφηγήσεις αυτές ορίζουν ως επιταγή και ως συνέχειά τους.

Πρόκειται για την ίδια ιστορία που έχουμε διδαχθεί από τα σχολικά μας κιόλας εγχειρίδια, αλλά εδώ είναι ο ίδιος ο Λεωνίδας που αποκαλύπτει, ώρες πριν από το τέλος, πώς κουμάνταρε τα της πόλης και τα του οίκου του, αφού κατόρθωσε πρώτα με καρτερία και αξιοπρέπεια να κουμαντάρει τα του εαυτού του. Τίποτα δεν είναι άγιο στον παρελθόντα αυτό κόσμο. Καθαγιάζεται, ωστόσο, από συγκεκριμένες επιλογές, πρακτικές και ισχυρή βούληση.

Η Ελένη Σαραντίτη έχει βεβαίως μαθητεύσει στα γράμματα, αλλά έχει μαθητεύσει κυρίως στον κόσμο των αισθήσεων, όπως της πρωτανοίχθηκε στη Νεάπολη Βοιών, την ιδιαίτερη πατρίδα της, και όπως τον αντάμωσε στα «νυχτέρια εργασίας» ή στη «ρούγα», με την ευρύτερη σημασία της εναισθησίας στη λαϊκή παράδοση, το λαϊκό μύθο που έσμιγε τις αλήθειες της ζωής και μετέπλαθε την αλήθεια σε παραμύθι. Αυτή την αποξεχασμένη γοητεία και αρετή μεταφέρει ο λόγος της.

Το βιβλίο διαβάζεται σε πολλά επίπεδα, επιδέχεται πολλές αναγνώσεις.

Ο Λεωνίδας είναι άνθρωπος που μετράει με πόνο την απώλεια των γονιών του, των συντρόφων του και του Άβρονα, του αφοσιωμένου σκύλου του. Άλλα είναι πρώτα απ' όλα ο ερωτευμένος άνδρας που κυκλώνεται από παντού με το χρυσάφι των ματιών της βασιλίσσας του, της Γοργώς. Είναι ο τρυφερός πατέρας που αρχίζει και τελειώνει την αφήγησή του στο όνομα του γιου του. Τις τελευταίες στιγμές που τον είδε – μονολογεί ο ίδιος - «σκέφθηκα» ως εδώ ήταν· μέχρις εδώ ήμαστε ο ένας για τον άλλον και μετά ποτέ ξανά. Ποτέ. Και θάφτηκαν όλα μέσα μου. Άλλα και όλα ανυψώθηκαν. Λόγω αγάπης». Και η τελευταία αναφορά γίνεται πάλι στον γιο του: «Μην θλίβεσαι. Και μην πονάς, παιδί μου». Η αγάπη αυτή, ωστόσο, στον οχτάχρονο Πλείσταρχο περνάει, ή μάλλον ταυτίζεται, με την άλλη την παμμέγιστη αγάπη που έτρεφε για τη Σπάρτη: «Αγάπη πέρα από τα δρια, να λέγεται, μπορεί και πάνω από τα μέτρα του ανθρώπου» (σελ. 12).

Στο όνομα αυτής της αγάπης αίρεται στη θυσία, που στην επιστολή, την οποία του απευθύνει ο Δημάρατος (ο εξόριστος βασιλιάς της Σπάρτης που συνοδεύει τον Ξέρξη), λίγο πριν το τέλος, μάς παραπέμπει στην άλλη τη μοναδική θυσία του Ιησού: «κατενόησα – του γράφει ο Δημάρατος – πως μόνος εσύ σήκωσες στις πλάτες σου το βάρος όλων μας και τον φόβο του θανάτου, τα ανομολόγητα πάθη και τις πάμπολλες μικρότητες του καθενός από εμάς· ως και την θλίψη της απώλειας. Ακόμη και τις κρυμμένες ενοχές και τις τύψεις μας κατόρθωσες να συγκεντρώσεις, ασφαλίζοντας και απαλύνοντας στο σήθος σου τον πόνο όλων των ανθρώπων· και των μικρών και των μεγάλων· και των ανδρών και των γυναικών. Και των βασιλιάδων. Και των δούλων. Των πλουσίων και των φτωχών. Των ναυτικών και των κτηνοτρόφων. Των μουσικών και των επαιτών. Των στρατιωτών. Και των προδοτών» (σελ. 361).

Δεν ήταν υπεράνθρωπος ο Λεωνίδας, αλλά είχε μάθει να αναμετριέται με τον φόβο του και να τον εξουδετερώνει με την αγάπη, με τον έρωτα της ελευθερίας, της αξιοπρέπειας, της δικαιοσύνης και της τιμής (σελ. 116-117).

Αρχή και τέλος της αναφοράς του η Γοργώ και ο Πλείσταρχος, ως ανάθημα, ωστόσο, την αναφορά αυτή αφιερώνει στον Λυκούργο σε ένδειξη ευγνωμοσύνης για την πατρίδα που παρέδωσε στους Σπαρτιάτες (σελ. 295).

Για να επανέλθουμε στον Δημάρατο, ο Δημάρατος και η ιστορία του είναι ένα από τα πρόσωπα και μία από τις εμβόλιμες διηγήσεις¹ τις σχετικές με τον δημόσιο βίο της Σπάρτης που παραθέτει η συγγραφέας, κατά τον τρόπο του μεγάλου δασκάλου του Ηρόδοτου, τρόπο που η ίδια τον γνωρίζει καλά και από τον *Κάβο του Αγίου Αγγέλου* και τον οποίο στη *Θυσία* έχει κατακτήσει με μακρόχρονη μελέτη εξαντλώντας τις πηγές². Οι Μεσσηνιακοί πόλεμοι, ο Χίλων, ο Λυκούργος, ο Λεωτυχίδας, ο Κλεομένης, ο Θαλήτας, ο Τυρταίος, οι έφοροι, οι κοινωνικές τάξεις, η αγωγή, οι αγώνες χορικοί και ορχηστρικοί, όλος ο δημόσιος βίος των Σπαρτιατών ζωντανεύει στις σελίδες του βιβλίου. Και ο θρησκευτικός, οιωνοσκόποι και μάντεις, οι θεοί, ο Κάστωρ και ο Πολυδεύκης. Και ο ιδιωτικός· οι καθημερινές συνήθειες, η γέννηση, ο γάμος, ο θάνατος, η ενδυμασία, τα σκεύη, τα βότανα και οι ιδιότητές τους, τα πουλιά και τα ζώα, ο οικουρός όφις. Ακόμη η τέχνη, η τοπογραφία της Σπάρτης· η φύση, τα iερά, τα μνημεία. Μπαίνει κανείς στον πειρασμό να περιηγηθεί τα μνημεία και τους αρχαιολογικούς χώρους που περιδιαβαίνει στη σημερινή Σπάρτη με το βιβλίο υπό μάλης.

Από τις συστάσεις δεν απουσιάζουν οι Πέρσες που τους γνωρίζουμε, με πολλές άλλες φυλές υπό τον Βασιλέα των Βασελέων, και τους κατανοούμε καλύτερα. Κι ας συρρικνώνεται η αφήγηση της μάχης – αντίθετα με άλλους συγγραφείς – σε περίπου είκοσι σελίδες.

Παρούσα και η ίδια η συγγραφέας με τις δικές της αδιόρατες παρεμβολές και υποκείμενα σχόλια που αξίζουν της προσοχής μας.³ Άλλα και με την εμφανή μέριμνα να εξηγήσει τις προσωνυμίες των θεών, τις ονομασίες των μηνών, το περιεχόμενο πολλών εννοιών με αγάπη και σεβασμό προς τον αναγνώστη που τον απαλλάσσει από αναζητήσεις με το να παραθέτει στις υποσημειώσεις όλες τις απαιτούμενες πληροφορίες, ακόμη και την ετυμολογία λέξεων.

Το βιβλίο διαβάζεται τέλος αναφορικά με την εποχή μας. Πολλές καταστάσεις επαναλαμβάνονται, η ίδια ιστορία, κι ας διδάσκει μόνο η ιστορία – κατά Hegel – ότι καθόλου δεν διδασκόμεθα απ' αυτήν.

Το βιβλίο αποτελεί μία επίκληση στη μνήμη, την οποία επικαλείται και ο ίδιος ο Λεωνίδας, γιατί, όπως ισχυρίζεται, «Η μνήμη, και όχι η λήθη, μας διαμορφώνει και συχνά πυκνά μας συντηρεί» (σελ. 189).

¹ Η ιστορία της Αιθιόπιδος Άμπα, μετωνομασθείσας εις Ισθμιάδα που προσέφερε στον Λεωνίδα το φυλαχτό με τα μάτια της Δήμητρας που κοσμεί και το εξώφυλλο (σελ. 232, 265-273).

² Η βιβλιογραφία παρατίθεται στο τέλος του βιβλίου.

³ Η ερμηνεία της για έργο τέχνης (σελ. 156), η αναφορά της στη μάχη του Μαραθώνα και ειδικά στον Αισχύλο (σελ. 144), η κατανόηση στη στάση του Δημάρατου (σελ. 167), η θέση της για τη μνήμη και τη λήθη (σελ. 189).

Τη Μνημοσύνη μοιάζει να επικαλείται και η συγγραφέας που κατά τους Ορφικούς⁴ ενδυναμώσει τη μνήμη και καθιστά ευδύναμον και κρατερόν τον λογισμόν, αντίθετα με τη λήθη που είναι βλαψίφρων, που βλάπτει τη φρόνηση.

Ίσως σήμερα να έχουμε μεγαλύτερη ανάγκη οι μνήμες μας και η ζωή μας να αρδεύονται από βιβλία όπως *H θυσία* της Ελένης Σαραντίτη.

Δρ. Γεωργία Κακούρου Χρόνη
Επιμελήτρια της Εθνικής Πινακοθήκης
Κουμαντάρειος Πινακοθήκη Σπάρτης

⁴ Ορφικός Ύμνος, *Μνημοσύνης, θυμίαμα λίβανον.*